

บทที่ 1

สถานการณ์ทั่วไป

สภาพทั่วไป

ที่ตั้งและอาณาเขต

พื้นที่ลุ่มน้ำน่านและลุ่มน้ำยมตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่ 34,980.73 ตารางกิโลเมตร (คำนวณพื้นที่ด้วยโปรแกรมทางภูมิศาสตร์) ประกอบด้วยจังหวัดน่าน อุตรดิตถ์ พิษณุโลก และพิจิตร ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูด $15^{\circ} 40' 12''$ ถึง $19^{\circ} 37' 48''$ เหนือ และเส้นลองติจูด $99^{\circ} 51' 30''$ ถึง $101^{\circ} 21' 48''$ ตะวันออก มีแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำน่านและแม่น้ำสาข ได้แก่ น้ำแหง น้ำว้า น้ำป่าดี คลองครอน แควน้อย วังทอง เป็นต้น แม่น้ำยมและแม่น้ำสาขา ได้แก่ แม่น้ำควร น้ำปี้ แม่น้ำขาว น้ำแม่คำมี น้ำแม่ต้า ห้วยแม่สิน แม่น้ำมอก น้ำแม่ร้าพัน เป็นต้น

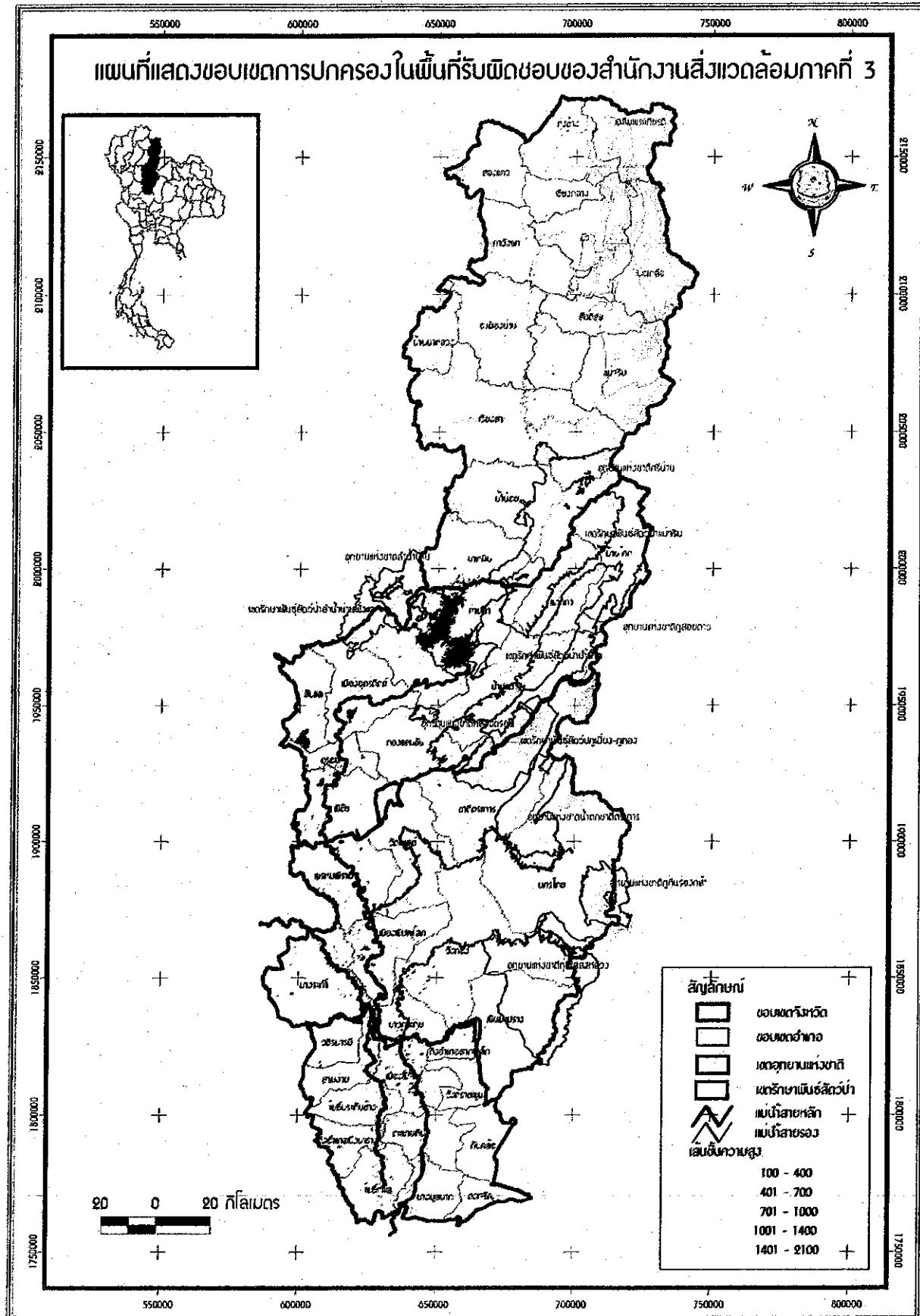
อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดกับ จังหวัดพะเยา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง
ทิศใต้	ติดกับ จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดกำแพงเพชร ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา
ทิศตะวันออก	ติดกับ จังหวัดเลย และจังหวัดบุรีรัมย์ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง และพื้นที่ลุ่มน้ำป่าสัก
ทิศตะวันตก	ติดกับ จังหวัดแพร่ และจังหวัดสุโขทัย ในพื้นที่ลุ่มน้ำยม

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ลุ่มน้ำน่านและลุ่มน้ำยมตอนล่าง เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำในภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยลุ่มน้ำสาละวิน (01) ลุ่มน้ำกอก (03) ลุ่มน้ำปิง(06) ลุ่มน้ำวัง(07) ลุ่มน้ำยม (08) ลุ่มน้ำน่าน (09) และลุ่มน้ำป่าสัก (12) พื้นที่ลุ่มน้ำน่านและลุ่มน้ำยมตอนล่าง มีแม่น้ำสายสำคัญ 2 สาย คือ แม่น้ำน่านและแม่น้ำยม โดยมีลุ่มน้ำสาขาร่วมทั้งสิ้น 27 ลุ่มน้ำสาขา (แม่น้ำน่าน ประกอบด้วย 16 ลุ่มน้ำสาขา และแม่น้ำยม ประกอบด้วย 11 ลุ่มน้ำสาขา) ดังนั้nlักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่จึงมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำทั้งสองสาย

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขาซึ่งมีแนวขวางจากเหนือลงใต้ ทิวเขาทางภาคเหนือ เป็นต้น กานเมือดองแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน แม่น้ำเหล่านี้ไหลผ่านที่ราบແ Kub ระหว่างภูเขา (intermountain basins) ซึ่งสันนิษฐานว่าเกิดจากการรอยเดือนในยุคเทอร์เชียรี (Tertiary Faulting) ทำให้เกิดแอ่งแผ่นดินทรุดต่ำ หรือเป็นที่ราบระหว่างภูเขาดังที่กล่าวมาแล้ว

ภาพที่ 1.1 แผนที่แสดงขอบเขตการปักครองในพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 3

ทิวเขาทางภาคเหนือเป็นทิวเข้าที่ต่อจากแม่น้ำยูนนานของจีน และที่ราบสูงชานของสหภาพพม่า จึงเป็นทิวเข้าที่มีอายุเก่าแก่อยู่ในมหาภูเขาดิโอลิอิกเป็นส่วนใหญ่ทิวเขาเหล่านี้ผ่านการสึกกร่อนและลัดกระดับลงมา เนื่องจากความสูงของยอดเขาในเขตนี้ประมาณ 1,600 เมตรจากระดับน้ำทะเล แต่ที่ร้าบระหว่างภูเขางามมีความสูงประมาณ 200 – 300 เมตร พร้อมด้วยทางตะวันตกเฉียงเหนือที่ติดสหภาพพม่าจะมีทิวเขาเด่น ลาดและทางตะวันตกของภูเขาก็มีทิวเขานั้นเป็นพรหมแดนกับลาว ทิวเขารูปสันเขี้ยวช้อน จะพบในเขตแม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการคมนาคมติดต่อ (ทิวเข้าที่สูงที่สุดอยู่ในเทือกเขานั้นชื่อ คือ ดอยอินทนนท์หรือดอยอ่างกาหลวงซึ่งมีความสูง 2,595 เมตร จากระดับน้ำทะเล) ระดับความสูงจะลดลงตามต้นกลางของเขตในบริเวณทิวเข้าพื้นนี้ และมีระดับสูงขึ้นทางทิวเขาหลวงพระบางถนนจังหวัดค่าน้ำ

ทิวเขาทางภาคเหนือเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญๆ หลายสายจาก ลักษณะโครงสร้างและภูมิประเทศทำให้ทิวเข้าพื้นนี้แบ่งออกเป็น 3 ทางด้วยกัน คือ

1. ทางด้านเหนือ มีแม่น้ำกอกและแม่น้ำอิง ไหลลงสู่แม่น้ำโขงทางอีกเอียงแสนและอีกเอียงของ (ในจังหวัดเชียงราย) ตามลำดับ
2. ทางด้านใต้ มีแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญสาขาของแม่น้ำเจ้าพระยา มีทิศทางการไหลลงสู่อ่าวไทย
3. ทางตะวันตก มีแม่น้ำปาย และแม่น้ำயวน (ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน) ไหลลงสู่อุ่นแม่น้ำสาละวินทางประเทศพม่า

ที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคเหนือเป็นที่ราบແตน การทับถมของตะกอนมีน้อยกว่าที่ราบภาคกลาง ชั้นดินบางแต่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกได้ดีเป็นแหล่งที่ประชากรอาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น แต่ตามเขตที่สูงหรือภูเขาระยะชาติอยู่นานางเมืองสำคัญๆ จึงตั้งอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำคั่งกล่าว เช่น เมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน เป็นต้น

ลุ่มน้ำน่าน

แม่น้ำน่าน มีต้นกำเนิด จากดอยภูแวงในทิวเขาหลวงพระบาง เป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ไหลประชิดกับแม่น้ำปิง แม่น้ำน่านเป็นเทือกเขารูปสันเขี้ยวช้อน ความสูงในพื้นที่ริมแม่น้ำอยู่ที่ระดับความสูงกว่า 220 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ความลาดชันประมาณ 1 : 480 ไหลผ่านอีกหุ่งช้าง เชียงกลาง ปัว ท่าวังผา เมืองน่าน ไหลสู่พื้นที่อีกเอียงสา นาน้อย และนาหมื่น จังหวัดน่าน โดยทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นเทือกเขารูปสันเขี้ยวช้อน ที่สองด้านเป็นต้นกำเนิดลุ่มน้ำว้า ลุ่มน้ำยาง ลุ่มน้ำแหง เป็นต้น พื้นที่ราบແตนนี้มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 180-220 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง โดยมีความลาดชันประมาณ 1 : 3,500

เมื่อแม่น้ำน่าน ไหลผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์ มีลักษณะสายไหม คือ น้ำป่าด ไหลมาบรรจบ ทางฝั่งซ้ายและเมื่อไหลเข้าสู่จังหวัดพิษณุโลก ผ่านอีกเอียงพิราม มีแม่น้ำแควน้อย ซึ่งเป็นลักษณะใหญ่ที่สุด ไหลมาบรรจบอีกสายหนึ่ง ผ่านอีกเอียงพิษณุโลกและเมื่อแม่น้ำน่าน ไหลผ่านอีกเอียงกระทุมเข้าสู่บริเวณจังหวัด

พิจิตร มีเมืองน้ำวังทอง ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาใหญ่ ไหลตามธรรมทางฝั่งซ้าย จากนั้นแม่น้ำน่านเจ้าไฟล่อผ่านอำเภอเมือง พิจิตร ต่อมาหันไปทางมูลนากไปบรรจบ แม่น้ำยมและไฟล่อเข้าสู่ จังหวัดนครสวรรค์ ตามลำดับ ลุ่มน้ำยม

แม่น้ำยม มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาพิปันน้ำและเทือกเขาแคนลัว ในเขตจังหวัดพะเยา พร้อมและเชียงราย ที่ระดับความสูงจากน้ำทะเลปานกลางประมาณ 1,600 เมตร ไฟล่อผ่านพื้นที่ร่องน้ำระหว่างทุบเขาตอนเหนือของจังหวัดเพร สู่ที่ราบลุ่มน้ำจังหวัดสุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร ไปบรรจบกับแม่น้ำน่านที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ และไฟล่อลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากน้ำโพ อําเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มีความยาวตลอดสายประมาณ 735 กิโลเมตร แม่น้ำยมประกอบด้วยลำน้ำสาขาสายลักษณะน้ำใส แม่น้ำขาว แม่ไส แม่ยางหลวง แม่คำมี แม่หล่าย แม่สาย แม่คลาง เป็นต้น

ลักษณะภูมิอากาศ

ด้วยพื้นที่ลุ่มน้ำน่านและลุ่มน้ำยมตอนล่าง มีลักษณะอากาศแบบผู้ร้อนแห้ง酷ชื้น จึงได้รับความชื้นในครึ่งปีแรกจะได้รับความชื้นจากลมมรสุมฤดูร้อนหรือลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ โดยมีฝนตกชุดระหว่างกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม ส่วนในครึ่งปีหลังแบ่งได้เป็นสองช่วง คือ ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ จะได้รับอิทธิพลของความกดอากาศสูงจากประเทศจีนที่แผ่ลงมาปกคลุมทำให้อากาศเย็นและแห้ง (ลมมรสุมฤดูหนาวหรือลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ) นอกจากนี้ยังมีอากาศร้อนและแห้งแล้งในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนเมษายนของทุกปี

ตารางที่ 1.1 ปริมาณฝนอุณหภูมิ และความชื้นสัมพัทธ์ ปี พ.ศ. 2546

จังหวัด	ปริมาณน้ำฝนรวม ตลอดปี (มม.) Rainfall (mm.)	จำนวนวันที่ฝนตก No. of rainy days	อุณหภูมิ (เซลเซียส) Temperature (° C)		ความชื้นสัมพัทธ์ Relative humidity (%)	
			ต่ำสุด Minimum	สูงสุด Maximum	เฉลี่ยต่ำสุด Mean min.	เฉลี่ยสูงสุด Mean max.
น่าน	1,200.0	100	10.0	41.5	53.3	93.3
อุตรดิตถ์	1,289.4	100	14.4	41.5	51.3	89.5
พิษณุโลก	1002.0	102	14.1	40.8	21.0	97.0
พิจิตร	951.9	95	14.1	40.0	55	94

ที่มา: สมุดรายงานสถิติจังหวัดน่าน พิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ ปี 2547.

ประชากรและการปักครอง

ประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านและลุ่มน้ำยมตอนล่างนั้น ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยที่นิมีอยู่เดิม มีบางส่วนอพยพมาจากภาคกลางและภาคอีสาน กับอีกส่วนหนึ่งคือชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในที่อภิภูมิ แต่บางเผ่าก็อาศัยอยู่ในทุบเบาภูมิ จึงทำให้ลักษณะเศรษฐกิจสังคมและประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำน่าน มีความหลากหลายพอสมควร ครอบคลุม 4 จังหวัด มีดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 1.2)

1. จังหวัดน่าน ประกอบด้วย 14 อำเภอ คือ อำเภอเมืองน่าน อำเภอแม่ริม อำเภอบ้านหลวง อำเภอนาี้อ้อ อำเภอปัว อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอหนองมีน อำเภอสันติสุข อำเภอป้อเกลือ อำเภอสองแคว อำเภอเวียงสา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และ กิ่งอำเภอภูเพียง
2. จังหวัดอุตรดิตถ์ ประกอบด้วย 9 อำเภอ คือ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ อำเภอลับแล อำเภอครอง อำเภอพิษย อำเภอทองແสนนชัน อำเภอท่าปลา อำเภอคำป่า อำเภอฟากท่า และอำเภอบ้านโภก
3. จังหวัดพิษณุโลก ประกอบด้วย 9 อำเภอ คือ อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอพรหมพิราม อำเภอวังทอง อำเภอนครไทย อำเภอชาติธรรม อำเภอเนินมะปราง อำเภอบางระกำ อำเภอบางกระทุ่ม และอำเภอวัดโบสถ์
4. จังหวัดพิจิตร ประกอบด้วย 9 อำเภอ คือ อำเภอเมืองพิจิตร อำเภอตะพานหิน อำเภอนางนูญนา ก อำเภอโพทะเล อำเภอทับค้อ อำเภอวังทรายพูน อำเภอสาม่น อำเภอโพธิ์ประทับช้าง อำเภอวชิราษฎร์ อำเภอสาแก่เหล็ก อำเภอคงจริญ และกิ่งอำเภอบึงnarang

ตารางที่ 1.2 เขตการปักครองจำนวนเป็นรายจังหวัดในพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 3

จังหวัด	ขนาดพื้นที่ (ตร.กม.) 1/	ประชากร (คน)	เขต		ความหนาแน่น (คน/ตร.กม.)	การปักครองส่วนภูมิภาค		การปักครองส่วนท้องถิ่น			
			ชาย	หญิง		ตำบล	หมู่บ้าน	เทศบาล	อบต.	ศาลาคำบล	
น่าน	12,170	487,742	246,553	241,189	40.07	98	867	8	92	6	
อุตรดิตถ์	7,840.09	481,640	238,598	243,042	61.47	67	578	16	64	1	
พิษณุโลก	10,655.62	867,356	429,182	438,174	81.39	93	1,018	13	90	-	
พิจิตร	4,313.02	597,882	293,755	304,127	138.55	89	879	18	86	-	
รวม	34,980.73	2,434,620	1,208,088	1,226,532	80.39	347	3,342	55	322	7	

ที่มา : ศูนย์รายงานสถิติจังหวัดน่าน พิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ ปี 2547.

หมายเหตุ : "คือพื้นที่ของอำเภอที่คำนวณได้จากข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์

สภาพเศรษฐกิจและสังคม

พื้นที่ลุ่มน้ำน่านและลุ่มน้ำยมดอนล่าง มีความแตกต่างของสภาพพื้นที่ ภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ทำให้มีสภาพสังคมที่แตกต่างกัน ดังเช่น จังหวัดน่านคงมีความเป็นสังคมแบบดั้งเดิมค่อนข้างสูง การดำเนินชีวิตของประชาชนมีความผูกพันกับธรรมชาติ ประชาสังคมมีความเข้มแข็ง มีเครือข่ายในแต่ละเรื่อง ประเด็นต่างๆ ในพื้นที่ มีความร่วมมือในการเดินไปสู่เมืองน่านน่าอยู่ จังหวัดอุดรดิตถ์มีสังคมที่หลากหลายและสังคมเปิดมากขึ้นอันเนื่องจากเส้นทางคมนาคมสะดวก การเดินทางเข้าออกพื้นที่ของประชาชนมีมาก มีสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง ทำให้สังคม วิถีชีวิตของประชาชนเป็นแบบคนในเมืองมากขึ้น ส่วนจังหวัดพิษณุโลกและพิจิตรนั้นเป็นเมืองที่ภาคธุรกิจเอกชน สถานบริการ สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการมีจำนวนมาก ประชาชนเดินทางเข้าออกพื้นที่จำนวนมาก ทั้งสองจังหวัดนี้จึงมีลักษณะเป็นสังคมที่เปิด มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชาชนจึงมีความรุนแรงเพิ่มขึ้น อีกทั้งห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ สิ่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญที่สุด เช่น ถนนสายหลักที่เป็นปัจจัยกำหนดการดำเนินชีวิตของประชาชนด้วย

อาชีพและรายได้ของชาวครัวส่วนใหญ่จึงเป็นอาชีพเกษตรกรรมทำนาข้าวมากที่สุด รองลงมา คือ การค้าและบริการ การค้าปลีกและอุตสาหกรรม เนื่องจากความเชื่อมโยงกันในระหว่างภูมิภาค ตลอดจนมีการคมนาคม ที่สะดวกมากขึ้น ส่งผลให้การค้าขายในบริเวณจังหวัดที่มีพื้นที่ติดต่อกันขยายแคนของประเทศไทย และยังคาดว่าในอนาคตการค้าในบริเวณดังกล่าวจะขยายตัวยิ่งขึ้น สภาพทางเศรษฐกิจรายจังหวัด สรุปได้ว่า

จังหวัดน่าน ในปี พ.ศ. 2547 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด (GPP) ตามราคาระยะปี 16,763 ล้านบาทและมูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัว 35,826 บาท ซึ่งชาวครัวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร มีการทำนาข้าว บริเวณที่ร่วนคลุ่ม และทำการปลูกพืชไร่ เช่น ยาสูบ ข้าวโพดเดียงสัตว์ และสวนผลไม้ที่ทำการเพาะปลูกมาก ได้แก่ มะม่วง ลำไย มะนาวหวาน ขนุนหนัง ลิ้นจี่ และส้มเขียวหวาน ที่มีชื่อเดียวกับจังหวัดน่าน หรือที่เรียกว่า ส้มสีทอง ด้านอุตสาหกรรมครัวเรือน ส่วนใหญ่มีการทอผ้าพื้นเมือง และการทำเครื่องเงิน

จังหวัดอุดรดิตถ์ ในปี พ.ศ. 2547 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด (GPP) ตามราคาระยะปี 21,742 ล้านบาท ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 47,130 บาท รายได้ส่วนใหญ่จึงอยู่กับสาขาอุตสาหกรรมมากที่สุด รองลงมาเป็นสาขาเกษตรกรรม และอันดับ 3 เป็นสาขาวิชาการค้าส่งและค้าปลีก สำหรับสาขาที่มีมูลค่าการผลิตน้อยที่สุด คือ สาขาเหมืองแร่และย่อยหิน

จังหวัดพิษณุโลก ในปี พ.ศ. 2547 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด (GPP) ตามราคาระยะปี 42,408 ล้านบาท และมูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัว 53,507 บาท รายได้ส่วนใหญ่จึงอยู่กับสาขาอุตสาหกรรมมากที่สุด รองลงมาเป็นสาขาเกษตรกรรม ซึ่งจังหวัดพิษณุโลก เป็นจังหวัดที่ทำการเกษตร โดยเฉพาะพืชไร่ ได้แก่ ข้าวโพด มันสำปะหลัง และถั่วเหลือง ส่วนการทำงานมีทั้งนาปรัง และนาปี โดยจะทำในลักษณะนาคำ นาหัววัน ข้าวไร่ ส่วนไม้ผลและไม้ยืนต้นที่นิยมปลูก เช่น มะม่วงอกร่อง ส้มเขียวหวาน มะปราง มะขาม ๆ

จังหวัดพิจิตร ในปี พ.ศ. 2547 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด (GPP) ตามราคาระยะปี 24,122 ล้านบาท สาขาวิชาการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม สาขาวิชาค้าส่งและค้าปลีก และสาขาวิชาบริการมีมูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัว 49,571 บาท